

CORRELATION OF FAMILY COHESION AND FLEXIBILITY WITH EMOTIONAL AND BEHAVIOR PROBLEMS IN KOSOVO ADOLESCENTS 11-18 YEARS OLD

Pranvera Jetishi- Çollaku

University "Ukshin Hoti" Prizren, Kosovo, pranvera.jetishi@uni-prizren.com

Abstract: Aim: the aim of this study was to evaluate the relationship between cohesion and family flexibility with emotional and behavioral problems in Kosovar adolescents aged 11-18 years.

Methodology: In this survey participated 1727 pupils aged 11-18 years. Of these 44.6% (N = 770) were boys and 55.4% (N = 957) girls. Their average age is M = 14.67 (SD = 2:06), boys M = 14:52 (DS = 2:02) and girls M = 14.79 (SD = 2:08). The sampling is done randomly and the study sample is stratified sample. In determining the sample were used three criteria: the criterion of the region, the criterion of residence and gender. To collect data in this study were administered a standardized questionnaire Youth Self Report / YSR 11-18 years, questionnaire FACES and together with these questionnaire was administered a questionnaire compiled by researchers demographic. For analyzing the data collected is used SPSS program.

Study results: The results of the study showed that family cohesion in addition to externalizing problems, was found to have statistically valid predictive value for internalizing problems and total problems, although the predictive value is quite low. As for the impact of the degree of flexibility on emotional and behavioral problems, the results showed no statistical significance for any of the broad scales: Internalizing, Externalizing, and Total Problems.

Keywords: Adolescence, Cohesion, Flexibility, Interiorization, Externalization

KORRELACIONI I KOHEZIONIT DHE FLEKSIBILITETIT FAMILJAR ME PROBLEMET EMOCIONALE DHE TË SJELLJES TEK ADOLESHENTËT KOSOVAR 11-18 VJEÇ

Pranvera Jetishi- Çollaku

Universiteti "Ukshin Hoti" Prizren, pranvera.jetishi@uni-prizren.com

Abstrakt: Qëllimi i studimit: Qëllimi i këtij studimi ishte vlerësimi i ndërlidhjes së kohezionit dhe fleksibilitetit familjar me problemet emocionale dhe të sjelljes tek adoleshentët kosovar 11-18 vjeç.

Metodologjia e studimit: Në këtë studim kanë marrë pjesë 1727 nxënës të moshës 11-18 vjeçare. Prej tyre 44.6% (N=770) ishin djem dhe 55.4% (N=957) vajza. Moshë mesatare e tyre është M=14.67 (DS=2.06), djemtë M=14.52 (DS=2.02) dhe vajzat M=14.79 (DS=2.08). Përzgjedhja e mostrës është bërë në mënyrë të rastësishme dhe mostra e studimit është moster e shtresuar. Në caktimin e mostrës janë përdorë tri kritere: kriteri i rajonit, kriteri i vendbanimit dhe i gjinisë. Për mbledhjen e të dhënave në këtë studim është administruar pyetësori i standardizuar Youth Self Report/ YSR 11-18 vjeç, pyetësori FACES dhe një pyetësor sociodemografik. Analiza e të dhënave të mbledhura është bërë me anë të programit SPSS 19.

Rezultatet e studimit: Rezultatet e studimit treguan që kohezioni familjar përveç problemeve eksternalizuese, u gjet të ketë vlerë parashikuese statistikisht të vlefshme për problemet internalizuese dhe problemet totale, edhe pse vlera parashikuese është mjaft e ulët. Kurse sa i takon ndikimit të shkallës së fleksibilitetit në problemet emocionale dhe të sjelljes, rezultatet e dalura nuk treguan rëndësi statistikore për asnjë nga shkallët e gjera: Internalizuese, Externalizuese dhe Problemet totale.

Fjalët Kyçe: Adolehencë, Kohezion, Fleksibilitet, Internalizim, Externalizim

1. HYRJE

Familja dhe funksionimi i saj është konteksti më i rëndësishëm, në të cilin ndodh zhvillimi i adoleshentit në sfera të ndryshme të zhvillimit, e posaçërisht në sferën emocionale dhe të sjelljes. Adolehencia është moshë që parashtron para adoleshentit shumë detyra dhe dilema, ku familja dhe funksionimi i saj mund ta ndihmojnë apo pengojnë adoleshentin në këtë drejtim. Familja mund të shihet si një unitet i personaliteteve ndërvepruese (Bögels & Brechman-Toussaint, 2006). Adolehencia është moshë që spikat në jetën e çdo njeriu si një moshë e shkurtër, por me ndryshime të mëdha cilësore, që prekin shumë sfera të zhvillimit të personalitetit: si atë fizike e psikologjike, mendore e sociale. Bota biopsikike në këtë moshë rristrukturohet, formohet e riformohet me ritme jo të zakonshme, shpesh të pakapshme nga përfytyrimi i të rriturve dhe jo plotësisht të shpjegueshme nga kapaciteti intelektual i adoleshentit (Dragoti, 2005). Familja është njësia bazë e shoqërisë, familja e shëndoshë rezulton një shoqëri të

shëndoshë. Rolin dhe barrën kryesore në një familje e kanë prindërit. Prindërit duhet të jenë shembull pozitiv i fëmijëve, të ofrojnë dashurinë, ngrohtësinë, sigurinë, edukimin për të pasur një shëndet mendor cilësor në familje. Shëndeti mendor në familje nënkupton edhe këshillat me prindër dhe fëmijë, duke kërkuar që të jepen sugjerimet për një jetë të shëndoshë, si për fëmijët ashtu edhe për prindërit e tyre, si edhe për marrëdhëniet e ndërsjella (Vranica & Rushiti-Vranica, 2016 b). Megjithatë, rol të rëndësishëm në zhvillimin e adoleshentëve përveç prindërve dhe raporteve mes prindërve, luajnë shumë edhe numri i anëtarëve të familjes, raportet mes vëllezërve dhe motrave, si dhe fryma e përgjithshme e komunikimit, kohezionit, fleksibilitetit dhe kënaqësisë familjare në përgjithësi. Dy aspekte të rëndësishme të jetës familjare janë: kohezioni dhe fleksibiliteti/përshtatshmëria familjare. Kohezioni është përcaktuar si niveli i afërsisë apo lidhjes emocionale që anëtarët e familjes kanë ndaj njëri-tjetrit (Vandeleur, et al., 2007). Elementet më të rëndësishme të konceptit të kohezionit të lartë përfshijnë ngrohtësi, kohë së bashku, intimitet fizik (dashuri), dhe qëndrueshmëri. Studimet përgjithësisht mbështesin idenë se kohezioni i lartë familjar luan një rol të rëndësishëm në mirëqenien individuale. Në të kundërt, kohezioni i ulët shpesh është i lidhur me probleme psikologjike (Vandeleur, et al., 2009). **Fleksibiliteti/përshtatshmëria** e familjes i referohet aftësisë së familjes për të ndryshuar rregullat e saj, rolet dhe udhëheqjen, duke rivendosur kështu një baraspeshë a) midis anëtarëve të familjes dhe familjes si njësi dhe b) familjes si njësi dhe komunitetit. Familjet kanë shkallë të ndryshme përshtatshmërie, që ndryshon nga *e ngurtë* (shumë e ulët), në *e strukturuar* (e ulët mesatare), në *fleksibel* (mesatare e lartë), dhe në *kaotike* (shumë e lartë). Në këtë periudhë kaq të rëndësishme të zhvillimit dhe formimit të personalitetit njerëzor, kemi të bëjmë shpeshherë edhe me paraqitjen e problemeve të ndryshme, e veçanërisht me paraqitjen e problemeve emocionale dhe të sjelljes. Problemet emocionale dhe të sjelljes tek adoleshentët mund të kategorizohen, në dy kategori të përgjithshme: në problemet **eksternalizuese dhe në ato internalizuese**. Problemet **eksternalizuese** janë probleme të jashtme, që përfshijnë sjelljet dhe veprimet e individit të drejtuara për jashtë, kryesisht sjelljet provokuese dhe ato të mos bindjes. Ndërsa, **problemet internalizuese** janë probleme të drejtuara nga brenda individit, që përfshijnë kryesisht tërheqjen, mbylljen në vetvete, depresionin dhe ankthin (Cimpel & Holland, 2003). Të dhënat e hulumtimeve sugjerojnë se ndryshimet strukturore në familje, të tilla si divorci, kanë efekte negative mbi mirëqenien e adoleshentëve (Rask, Kurki, Paavilainen, Laippala, 2003).

2. METODOLOGJIA

Qëllimi i studimit: qëllimi i këtij studimi ishte vlerësimi i ndërlidhjes së kohezionit dhe fleksibilitetit familjar me problemet emocionale dhe të sjelljes tek adoleshentët kosovar 11-18 vjeç.

Mostra e studimit dhe procedura

Në këtë studim kanë marrë pjesë 1727 nxënës të moshës 11-18 vjeçare. Prej tyre 44.6% (N=770) ishin djem dhe 55.4% (N=957) vajza. Moshë mesatare e tyre është $M=14.67$, djemtë $M=14.52$ dhe vajzat $M=14.79$. Përzgjedhja e mostrës është bërë në mënyrë të rastësishme dhe mostra e studimit është moster e shtresuar. Në caktimin e mostrës janë përdorë tri kriterë: kriteri i rajonit, kriteri i vendbanimit dhe i gjinisë. Studimi është shtrirë në pesë komuna të Kosovës, në komunën e Prishtinës, Mitrovicës, Gjilanit, Ferizajit dhe Gjakovës. Pas përcaktimit të fëmijëve pjesëmarrës në hulumtim, janë krijuar kontakte të drejtpërdrejta me udhëheqësit e shkollave ku ishte planifikuar studimi, me të cilët është zhvilluar një bisedë informuese për qëllimin e zhvillimit të studimit dhe plotësimit të pyetësorëve. Më pas është caktuar koha, vendi, klasa dhe mënyra e administrimit të pyetësorëve.

Instrumentet

Për mbledhjen e të dhënave në këtë studim janë administruar tre pyetësorë, si: një pyetësor sociodemografik, pyetësori i standardizuar Youth Self Report/ YSR 11-18 vjeç (Achenbah, 1991, 2001) dhe pyetësori FACES IV (Family Adaptability and Cohesion Evaluation Scales IV) i autorit David H. Olson. Forma e Raportimit nga të rinjtë (Youth Self Report/ YSR 11-18 vjeç, ka për qëllim të vlerësojë problemet emocionale, problemet e sjelljes dhe totalit. Duke përfshirë këto në dy grupe të simptomave ato internalizuese (Ankthi, depresioni etj.) dhe ato eksternalizuese (p.sh. Hiperaktiviteti, agresioni etj.). Në këto dy grupe simptomash hynë tetë simptoma si: Tërheqja Sociale, Ankesat Somatike, Ankthi / Depresioni, Problemet sociale, Problemet e të menduarit, Problemet me Vëmendje, Problemet Agresive dhe ato të Sjelljes. YSR përmban gjithsej 112 artikuj, të cilat janë vlerësuar sipas shkallës së Likertit me 0 =Jo e vërtetë (aq sa dini ju), 1= Paksa ose nganjëherë e vërtetë dhe 2= shumë e vërtetë ose shpesh e vërtetë. Artikulli i fundit kërkon plotësimin me ndonjë problem tjetër që mund të ketë i riu por që nuk është përfshirë në listën e artikujve të dhënë. I gjithë informacioni përshkruan të riun apo adoleshentin tani ose brenda gjashtë muajve të kaluar. Pyetësori FACES IV (Family Adaptability and Cohesion Evaluation Scales IV) i autorit David H. Olson, pyetësor ky i cili matë dimensionet e kohezionit dhe fleksibilitetit të familjes, duke përdorur 6 shkallë matëse. Ato janë dy shkallë të balancuara, të cilat vlerësojnë balancin e kohezionit dhe të fleksibilitetit të familjes. Dhe katër shkallë të pabalancuara (angazhimi/ mosangazhimi, përzjerja, rigjithetë, kaotizmi), të cilat vlerësojnë ekstremimin e lartë dhe të ultë të kohezionit dhe të fleksibilitetit në familje. Angazhimi/mosangazhimi dhe përzjerja janë shkallë që vlerësojnë kohezionin në familje. Kurse dy shkallët tjera matëse të pabalancuara rigjithetë

dhe kaotizmi janë shkallë që vlerësojnë fleksibilitetin në familje (komunikimin dhe kënaqësinë në familje). Pyetësi FACES IV, përmban 62 artikuj me shkallë të vlerësimit 1-5 (Fuqimisht nuk pajtohem (1), Në përgjithësi nuk pajtohem (2), Nuk e di (3), Në përgjithësi pajtohem (4), Fuqimisht pajtohem (5), (Olson, 2010).

Konsistenca e brendshme për FACES-IV & YSR

Koeficienti Cronbach α u përdorur si indeks i qëndrueshmërisë së brendshme për FACES-IV, YSR. Vlerat e fituara të Cronbach alfa (α) për tri shkallët e gjera (Internalizuese, Externalizuese dhe Problemet Totale), dhe për pesë DSM shkallët e orientuara, treguan që janë në nivele të larta. Rezultatet tona janë në përputhje edhe me rezultatet nga hulumtime të mëparshme të Achenbach & Rescorla (2007) për mostrat e përgjithshme, alfa Cronbach për shkallët e gjera dhe shkallën totale ishin të larta, duke filluar nga .89 si rezultat më i ulët deri në .94 si rezultat më i lartë për YSR. Ndërkohë vlerat e fituara për shkallët e FACES-IV, nuk treguan vlera kaq të larta sikur tek pyetësi YSR, megjithatë, krahasuar me rezultatet nga hulumtimi i mëparshëm i Olson e të tjerë (2007), ku vlerat më të ulëta të alfa Cronbach ishin .77 dhe më të larta ishin .89; në studimin tonë vlera më e ulët ishte .64 ndërsa vlera më e lartë ishte .81

3. REZULTATET

Tabela 1. Të dhënat demografike, sipas numrit dhe përqindjes së adoleshenteve pjesëmarrës në studim

		N	%
Numri i nxënësve	Meshkuj	770	44.6
	Femra	957	55.4
	Gjithsej	1727	100.0
Vendbanimi	Fshat	621	36.0
	Qytet	1106	64.0
Grup moshat	11-14	805	46.6
	15-18	922	53.4

Për të zbuluar dallimet e mundshme në shkallët e Kohezionit dhe Fleksibilitetit, sipas vendbanimit, gjinisë dhe grupmoshës, ne zhvilluam analizën e T-testit. Rezultatet e fituara treguan që ka dallime të vlefshme statistikore në të dy shkallët sipas gjinisë, në favor të adoleshenteve vajza, dhe sipas grupmoshës në favor të adoleshentëve 11-14 vjeç.

Për të përcaktuar nëse ka një efekt ndërveprimi mes tri variablave të pavarura, gjinisë, vendbanimit dhe grupmoshës me shkallët e Kohezionit dhe Fleksibilitetit, u zhvillua analiza tri kahëshe e ANOVES. Rezultatet e saj, nuk treguan efekt ndërveprimi me rëndësi statistikore për shkallën e kohezionit $F(1, 1719) = .206$ $p = .650$; por efekt ndërveprues treguan vendbanimi dhe grupmosha $F(1, 1719) = 9.727$ $p = .002$ me vlerë të efektit $n = .00$. Për shkallën e fleksibilitetit, gjinia vendbanimi dhe grupmosha, nuk treguan efekt ndërveprues $F(1, 1719) = .086$, $p = .769$.

Tabela 2. Korrelacioni i shkallëve të FACES-IV (Kohezionit dhe Fleksibilitetit) me shkallët e gjera të problemeve emocionale dhe të sjelljes

	Problemet Internalizuese	Problemet Eksternalizuese	Problemet Totale
Kohezioni	.076**	.016	.048*
Fleksibiliteti	.025	-.013	.005

** . Korrelacioni është i vlefshëm në nivelin .01 (2-tailed).

* . Korrelacioni është i vlefshëm në nivelin .05 (2-tailed).

Për të parë ndikimin e kohezionit familjar në problemet emocionale dhe të sjelljes tek adoleshentët, u zhvillua regresioni linear. Rezultatet e studimit treguan që kohezioni familjar përveç problemeve eksternalizuese, u gjet të ketë vlerë parashikuese statistikisht të vlefshme për problemet internalizuese dhe problemet totale, edhe pse vlera parashikuese është mjaft e ulët. Regresioni linear u zhvillua edhe për ndikimin e shkallës së fleksibilitetit në problemet emocionale dhe të sjelljes. Rezultatet e dalura nuk treguan rëndësi statistikore për asnjë nga shkallët e gjera: Internalizuese, Externalizuese dhe Problemet totale.

4. PËRFUNDIMI

Bazuar në literaturën e shfrytëzuar për realizimin e këtij punimi studimet përgjithësisht, mbështesin idenë, se kohezioni i lartë familjar luan një rol të rëndësishëm në mirëqenien individuale. Në të kundërt, kohezioni i ulët shpesh është i lidhur me probleme psikologjike (Vandeleur, et al., 2009). Po ashtu, sipas hulumtimeve në familjet me nivel të lartë të kohezionit, altruizmi prindërorë është veçanërisht i shquar (Zellweger, Richards, Sieger, Patel, 2016). Fëmijët me lidhje të dobëta familjare si dhe problemet sociokulturore, përgatisin një terren të favorshëm për shfaqjen e depresionit në formën e traumave dhe çrregullimeve psiko-fizike. Nëse fëmija ka një prind me depresion, ka një përqindje nga 25% deri në 50% për të qenë dhe vetë i tillë, ndërsa për ata fëmijë që prindërit e tyre vuajnë herë pas here nga depresioni, mundësia rritet deri në 75% (Pampuri & Amurusi, n.d.). Mungesa e afërsisë familjare, apo e lidhjes emocionale me kujdestarët parësorë, mund të çojë në ankth psikologjik. Ndërkaq, adoleshentët, prindërit e të cilëve shfaqin nivele të larta të dashurisë, pranimit, dhe mbështetjes ndaj tyre, raportojnë më pak prezencë të ankthit dhe të depresionit në adoleshencë (Falci, 2006). Një familje funksionale është një familje që krijon kushte për zhvillimin e anëtarëve të saj të shëndetshëm edhe të pjekur, si dhe duke marrë parasysh potencialet e tyre intelektuale dhe krijuese. Disa studime kanë treguar, se niveli i afërsisë emocionale që ekziston me prindërit, është shumë i rëndësishëm për shëndetin mendor të adoleshentëve. Adoleshentët, prindërit e të cilëve tregojnë dashuri, pranim dhe mbështetje, kanë më pak prirje ndaj ankthit dhe depresionit (Matejevica, et al., 2015). Proceset e familjes, në veçanti marrëdhëniet prind-fëmijë, duken të jetë një pjesë e rëndësishme e zhvillimit të problemeve emocionale dhe të sjelljes tek fëmijët e vegjël dhe në parashikimin e problemeve emocionale dhe të sjelljes në fëmijëri të mëvonshme dhe adoleshencë (Schubert Center for Child Studies, 2009).

REFERENCAT

- Achenbach, M.Th., & Rescorla, L. (2007). *Multicultural Understanding of Child and Adolescent Psychopathology*. The Guilford Press, New York
- Bögels., S, Brechman-Toussaint, M. (2006). *Family issues in child anxiety: Attachment, family functioning, parental rearing and belief*. *Clinical Psychology Review* 26 (2006) 834–856
- Cimpel, G., & Holland, M. (2003). *Emotional and Behavioral Problems of Young Children, Effective Interventions in the Preschool and Kindergarten Years*. [On-line] <http://books.google.com/books?id=usQAb3Y5V2EC&printsec=frontcover&lr=>
- Dragoti, E. (2005). *Adoleshenti*, ALBDESING, Tiranë
- Falci, Ch. (2006). *Family Structure, Closeness to Residential and Nonresidential Parents, and Psychological Distress in Early and Middle Adolescence*, Wiley-Blackwell , pp. 125
- Kerr, D., Lunkenheimer, E., & Olson, Sh., (2007). Assessment of child problem behaviors by multiple informants: a longitudinal study from preschool to school entry. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 48:10 pp 967–975
- Matejevica, M., Jovanovica, D., & Ilicb, M. (2015). *Patterns of Family Functioning and Parenting Style of Adolescents with Depressive Reactions* (ËCPS- 2014), Elsevier, *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 185 (2015) 234 – 239, pp. 235
- Olson, D. (2010). *FACES IV manual*, Life Innovations, www.facesiv.com
- Pampuri, O., & Amurusi, E.,(n.d.). *Shëndeti mendor për fëmijët e moshës shkollore*. Ministria e Shëndetësisë & Instituti i Shëndetit Publik, http://www.ishp.gov.al/multimedia/botime/broshure_autizmi.pdf [Marrë me datë 16.12.2016].
- Rask, K., Kurki, P., Paavilainen, E., & Laippala, P. (2003). *Adolescent subjective well-being and family dynamics*, *Scand J Caring Sci*; 2003; 17; 129–138, pp. 129
- Schubert Center for Child Studies, (2009). *Effects on Emotional and Behavioral Problems from Early Childhood through Adolescence*. A Series of Research and Policy Publications of College of Arts and Sciences, Case Western Reserve University
- Vandeleur, C., Jeanpretre, N., Perrez, M., & Schoebi., D. (2009). *Cohesion, Satisfaction with Family Bonds, and Emotional well-Being in Families with Adolescents*, *Journal of Marriage and Family*, pp, 1205 – 1219
- Vandeleur, C., Perrez, M., & Schoebi, D. (2007). *Associations Between Measures of Emotion and Familial Dynamics in Normative Families With Adolescents*, *Swiss Journal of Psychology* 66 (1), pp. 5
- Vranica, S., & Rushiti V. (2016 b). *Shëndeti Mendor*. OLYMP, Prishtinë
- Zellweger, Th., Richards, M., Sieger, P., & Patel, P. (2016). How Much Am I Expected to Pay for My Parents' Firm? An Institutional Logics Perspective on Family Discounts. *Entrepreneurship Theory and Practice (E T& P)*. Baylor University. DOI: 10.1111/etap.12161